

JERZY TOMASZEWSKI

DZIEJE GOSPODARCZE XX W. W NAJNOWSZEJ HISTORIOGRAFII
CZECHOSŁOWACKIEJ

Badania nad historią gospodarczą mają w Czechosłowacji mniejszą tradycję niż w Polsce, a rozbudowane zostały dopiero po II wojnie światowej. Historią gospodarczą XX wieku zajmuje się nadal stosunkowo niezbyt dużo osób, mniej też niż w Polsce ukazuje się publikacji¹. Przy tym wszystkim ostatnie dziesięciolecie przyniosło poważne osiągnięcia naukowe.

Przede wszystkim wymienić należy prace nad syntetycznym obrazem dziejów gospodarczych Czechosłowacji w XIX i XX w., prowadzone wspólnie przez badaczy z wyższych szkół ekonomicznych w Pradze i w Bratysławie, uwieńczone podręcznikiem, który doczekał się już wielu pozytywnych opinii². Podręcznik ten posiadał poprzedników o skromniejszym zakresie, napisanych przez częściowo odmienne zespoły autorskie³, a dużą pomocą w jego przygotowaniu posłużyła seria broszur analizujących wybrane problemy, publikowanych przez Wyższą Szkołę Ekonomiczną w Pradze⁴. Główne problemy i tendencje rozwojowe w poszczególnych okresach omówiono także w paru artykułach⁵.

We wskazanych publikacjach został zawarty dość krytyczny pogląd na stan i tendencje rozwojowe gospodarki czechosłowackiej w latach międzywojennych.

¹ Krytyczną ocenę stanu historiografii czechosłowackiej w związku z wydzienieniami 1968 r. przyniosły referaty i dyskusja na naradzie w listopadzie 1972 r. Por. *Ukoly československé historiografie. Soubor příspěvků z vědeckého semináře historiků-komunistů 10—11 XI 1972*. Praha 1973, Academia. Ostrej krytyce poddano tam jednak historiografię dziejów politycznych (także twórczość niektórych badaczy zajmujących się poza tym problemami gospodarczymi), nie zaś stan badań nad historią gospodarczą.

² V. Průcha a kolektiv, *Hospodárske dejiny Československa v 19. a 20. storočí*. Bratislava 1974, Pravda; ukazał się w maju i został wyczerpany w ciągu kilku miesięcy; wydanie czeskie opublikowano w listopadzie: V. Průcha a kolektiv, *Hospodárske dějiny Československa v 19. a 20. století*. Praha 1974. Obecnie ten sam zespół autorów przygotowuje zarys dziejów gospodarczych Czechosłowacji w XX w., który ma ukazać się w Polsce.

³ R. Olšovský, V. Průcha, H. Gebauerová, A. Dobrý, A. Pražský, *Přehled hospodářského vývoje Československa v letech 1918—1945*. Praha 1961, SNPL; *Stručný hospodářský vývoj Československa do roku 1955*. Praha 1969, Svoboda.

⁴ M. in. J. Vachel, *Postavení ČSSR ve světovém hospodářství v letech 1918—1965*. Praha 1970, VŠE; *Československé hospodářství v letech 1948—1955* (maketa). 1 sv. *Výchozí stav hospodářství*. Praha 1969, VŠE; 2 sv. *Vnitřní a vnější podmínky hospodářského vývoje*. Praha 1970, VŠE; 3 sv. *Zahraniční obchodně politické vztahy*. Praha 1970, VŠE; 4 sv. M. Barnovský, *Hospodářský vývoj Slovenska*. Praha 1970, VŠE.

⁵ V. Průcha, *Hospodářský profil předmnichovské republiky*. „Nová mysl” 1968, nr 3; V. Průcha, K. Jech, *Podstawowe kierunki rozwoju gospodarczego Czechosłowacji w latach 1945—1948*. „Dzieje Najnowsze” 1972, nr 1; R. Olšovský, *Survey of Economic Development of the Czechoslovak Republic from 1945 to 1960*. „Czechoslovak Economic Papers” 1964, nr 3; tenże, *Charakteristické rysy hospodářského vývoje ČSSR v letech 1945—1969*. „Politická ekonomie” 1970, nr 7; J. Faltus, *Hospodářský vývoj našeho územia v rokach 1918—1945*. „Ekonomické rozhl'ady” 1968, nr 3; K. Pekník, *Vývoj spoločenskoekonomického života Republiky po roku 1945*. „Ekonomické rozhl'ady” 1968, nr 3.

Czytamy m. in.: „W następstwie niezadowolającego tempa wzrostu stopniowo pogarszała się pozycja przemysłu czechosłowackiego w gospodarce światowej [...]. Produkcja rolnicza osiągnęła istotniejszy postęp jedynie w pierwszym dziesięcioleciu [...]. Indeks produkcji rolnej [...] wykazuje [...] długofalową tendencję łagodnego spadku”⁶. Stanowisko to zakwestionował ostro A. Dobrý, który stwierdził: „Rozwój sił wytwórczych w gospodarce narodowej ziem czeskich i Słowacji tworzy od czasów Austro-Węgier przez pierwszą republikę aż do czasów dzisiejszych nieprzerwany proces”⁷. Argumenty jego były jednak mało przekonujące. Co więcej, A. Dobrý parę lat wcześniej prezentował stanowisko odmienne. Podjął on bowiem próbę konstrukcji nowego wskaźnika produkcji przemysłu w międzywojennej Czechosłowacji, podkreślając przy tym stagnację lub spadek produkcji niektórych istotnych gałęzi. Poglądy te spotkały się z polemiką, w której zarzucano m. in., że obliczenia zostały przeprowadzone tendencyjnie, tak aby wykazać bardziej ponury niż w rzeczywistości obraz czechosłowackiej gospodarki⁸.

Od paru lat zainteresowania naukowe badaczy zajmujących się historią gospodarczą w obu uczelniach ekonomicznych skierowały się także ku problemom dziejów powszechnych. Na wiosnę 1975 r. oddano do wydawnictwa obszerny tom poświęcony rozwojowi ekonomicznemu europejskich krajów socjalistycznych; przewidziane jest także wydanie jego w języku polskim.

W 1971 r. ukazał się także inny zarys najnowszej historii gospodarczej Czechosłowacji, którego autorami są A. Chyba, J. Barvík, M. Kotlaba, M. Fremer, F. Koláček⁹. Znaczna jego część dotyczy okresu od 1945 r., przy czym autorzy zwrócili szczególną uwagę na problemy polityki gospodarczej.

Odrębne prace poświęcono całościowemu ujęciu dziejów gospodarczych Słowacji. Dwie książki obejmujące zarówno lata międzywojenne, II wojnę światową oraz epokę socjalizmu mają raczej charakter informacji popularnej¹⁰, oprócz tego w jednym z artykułów przedstawione zostały tendencje rozwojowe gospodarki słowackiej w XX wieku¹¹. Dużym osiągnięciem naukowym jest praca poświęcona całokształtowi

⁶ Průcha, *Hospodářský...*, s. 301—302.

⁷ A. Dobrý, *O pravdivý obraz hospodářského profilu předmnichovské republiky*. „Československý časopis historický” 1969, nr 2, s. 189. Polemizował z nim J. Faltus, *Za pravdivý obraz hospodářského profilu předmnichovské republiky*. „Československý časopis historický” 1970, nr 6.

⁸ A. Dobrý, *O metodologickém modelu určování období rozmachu*. „Politická ekonomie” 1965, nr 7; tenże, *Základní směry vývoje československého průmyslu v letech 1913—1938 a některé otázky socialněpolitické*. „Československý časopis historický” 1964, nr 5; V. Průcha, *Nezdařený pokus o konstrukci indexu československé průmyslové výroby*. „Statistika” 1965, nr 8; J. Faltus i zespół, glosa do artykułu A. Dobrého. „Historický časopis” 1966, nr 1; Z. Nemeč, *Poznámky v problematice sestrojení indexu čs. průmyslové výroby v letech 1918—1938*. „Československý časopis historický” 1966, nr 3. Odpowiedź A. Dobrého na niektóre uwagi ukazała się dopiero niedawno; A. Dobrý, *O sporných problemeh dosavadního výzkumu hospodářských dějin Československa*. „Sborník historický” 1975, nr 22. W następnym tomie tego wydawnictwa przewidziane jest opublikowanie obszernego studium poświęconego analizie tendencji rozwojowych gospodarki czechosłowackiej w latach międzywojennych, którego autorem jest V. Lacina. Wykorzystał on materiały nie spożytkowane przez swych poprzedników.

⁹ *Vývoj československé ekonomiky a hospodářská politika KSC, Studijní materiály*. Praha 1971, Svoboda.

¹⁰ *Polstoročie Slovenska v spoločnej vlasti, Statistickoekonomický prehľad*. Bratislava 1969, Epocha; *Hospodársky vývoj Slovenska*. Bratislava 1971, Pravda.

¹¹ J. Faltus, *Základné črty hospodářského vývoja Slovenska v XX. storočí*. „Ekonomický časopis” 1969, nr 5. Por. też artykuł A. Pavlík, *Niektoré ekonomicko-sociálne problémy na severo-západnom Slovensku v rokoch 1929—1938*. Universitas

rozwoju gospodarczego Słowacji w latach 1918—1945¹². Autorzy jej m. in. przekonująco uzasadnili tezę, że podstawową przyczyną trudności gospodarczych przeżywanych przez Słowację, zwłaszcza w latach dwudziestych, nie była niechętna Słowakom świadoma polityka czeska. Źródła regresu przemysłu słowackiego upatrują w fakcie, że w Republice Czechosłowackiej został on pozbawiony opieki państwa, natomiast stanął wobec konkurencji bardziej rozwiniętego i znajdującego się w lepszych warunkach przemysłu ziem czeskich.

Problematyka miejsca Słowacji w gospodarce Republiki należy zresztą do centralnych zagadnień niemal wszystkich publikacji poświęconych najnowszym dzinom gospodarczym ziem słowackich. Podejmują ją także autorzy książek ukazujących rozwój ekonomiczny po 1945 r. Na uwagę zasługuje zwłaszcza książka V. Pavlendy, który w sferze ekonomiki widzi klucz do rozwiązania kwestii słowackiej¹³.

Dla poznania dziejów gospodarczych Czechosłowacji istotne znaczenie mają również niektóre publikacje dotyczące w zasadzie innego kręgu zagadnień. Warto tutaj zwrócić uwagę przede wszystkim na obszerną historię państwa i prawa w latach 1848—1945, która wiele uwagi poświęciła prawnym aspektom zjawisk ekonomicznych¹⁴.

Stosunkowo mało uwagi badacze czechosłowaccy poświęcają w ostatnich latach zagadnieniom całokształtu sytuacji ekonomicznej na ziemiach okupowanych. Dla ziem czeskich podstawową pozycją pozostaje nadal trzynomowa książka V. Krála¹⁵. Niektóre zagadnienia ekonomiczne ziem słowackich okupowanych przez Węgry omawia M. Vietor¹⁶. Natomiast należy odnotować cenne wydawnictwa źródłowe, dotyczące wprawdzie w zasadzie problematyki politycznej, w których jednak czytelnik znajduje także wiele materiału do dziejów gospodarczych¹⁷. Również mało uwagi — poza wymienionymi już pracami syntetycznymi oraz studiami szczegółowymi, o których mowa będzie dalej — poświęcono studiom nad całością przeobrażeń dokonujących się w latach 1945—1955. Jeśli pominąć książki poświęcone głównie historii

Comeniana. Facultas paedagogica Tyrnaviensis. Spoločenské vedy. História 4, Bratislava 1973.

¹² J. Faltus, V. Průcha, *Prehľad hospodárskeho vývoja na Slovensku v rokoch 1918—1945*. Bratislava 1969, Vyd. polit. literatury. W języku polskim zob. J. Faltus, *Rozwój gospodarczy Słowacji w burżuazyjnej Czechosłowacji*. „Studia z dziejów ZSRR i Europy środkowej” 1970, t. 6.

¹³ V. Pavlenda, *Ekonomické základy socialistického riešenia národnostnej otázky v Československu*. Bratislava 1968, Vyd. polit. literatury; por. też K. Pekník, J. Filipek, A. Balogh, *Rozvoj Slovenska v socialistickém Československu*. Bratislava 1965. Vyd. polit. literatury.

¹⁴ *Dejiny státu a práva na územi Československa v období kapitalizmu*. I 1848—1918. II 1918—1945. Bratislava 1971—1972, Vyd. SAV.

¹⁵ V. Král, *Otázky hospodárskeho a sociálneho vývoje v českých zemích v letech 1938—1945*. T. I—III, Praha 1957—1959, Nakl. ČSAV. W języku polskim zob. tenże, *Eksploatacja gospodarcza Czechosłowacji przez Niemcy hitlerowskie*. „Dzieje Najnowsze” 1971, nr 1—2.

¹⁶ M. Vietor, *Dejiny okupacie južného Slovenska 1938—1945*. Bratislava 1968, Vyd. SAV.

¹⁷ Dotyczą one zwłaszcza problemów powstania słowackiego: V. Prečan, *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*. Bratislava 1965, Vyd. polit. literatury; *Slovenské národné povstanie. Nemci a Slovensko 1944. Dokumenty* (oprac. V. Prečan). Bratislava 1971, Epocha; *Komunistická strana Slovenska. Dokumenty z konferencií a plen 1944—1948*. Bratislava 1971, Pravda; G. Husák, *Z bojov o dnešok 1944—1950*. Bratislava 1973, Pravda; *Pravda 1944* (reedycja). Martin 1974, Matica slovenská; „Nové slovo” 1944. Reedícia, Martin 1974, Matica slovenská; *Rudé právo 1939—1945*. Praha 1971, Svoboda.

politycznej, pozostają przede wszystkim prace K. Kaplana¹⁸ i zaledwie parę innych publikacji¹⁹.

Ostatnie lata przyniosły w Czechosłowacji — podobnie jak i w Polsce — wzrost zainteresowania problemami ewolucji struktury społeczeństwa oraz położenia jego poszczególnych klas i warstw. Kilka publikacji ma charakter czysto demograficzny, zasługują jednak na uwagę ze względu na problematykę istotną dla poznania rozwoju społeczno-ekonomicznego²⁰. Niektóre zagadnienia struktury społeczeństw czeskiego i słowackiego w XIX i na początku XX w. badał J. Kořalka²¹. Problematyką społecznej i narodowościowej struktury regionu Ostrawy zajmuje się systematycznie B. Pitronová²², zaś w Bratysławie rozpoczęto wydawanie źródeł dotyczących emigracji, obejmując okres na razie do 1918 r.²³

Większość prac koncentruje się na zagadnieniach okresu międzywojennego. Kilka artykułów na temat struktury społeczeństwa ze szczególnym uwzględnieniem klasy robotniczej oraz o położeniu proletariatu opublikował V. Průcha²⁴. A. Chyba ogłosił na ten temat dwie książki²⁵. Aczkolwiek studia te zmierzały do przedstawiania

¹⁸ K. Kaplan, *Hospodářská demokracie v letech 1945—1948*. „Československý časopis historický” 1966, nr 6; tenże, *Rozwój rewolucji w Republice Czechosłowackiej w latach 1945—1948*. „Polska Ludowa” 1966, nr 5; tenże, *Utváření generální linie výstavby socialismu v Československu (od Února do IX Sjezdu KSČ)*. Praha 1966, Academia; tenże, *Od pěnížní reformy k X Sjezdu KSČ*. „Sborník historický” 1963, nr 11; tenże, *K počátkům první pětiletky*. „Československý časopis historický” 1964, nr 2; tenże, *K výsledkům prvé pětiletky*. „Československý časopis historický” 1965, nr 3; tenże, *Úvahy o první pětiletce*. „Přspěvky k dějinám KSČ” 1967, nr 5, s. 699—724.

¹⁹ *Vývoj československého hospodářstva v období přechodu k socialismu*. Bratislava 1966, VŠE; V. Průcha, *Od pováleční obnovy ke strukturální přestavbě našeho hospodářství*. „Nová mysl” 1968, nr 7; *The Czechoslovak Economy 1945—1948*. Praha 1968, Státní Ped. Naklad. Zwrócić też należy uwagę na dwie rozprawy ekonomiczne o bardziej teoretycznym charakterze, gdzie jednak historyk znajdzie ciekawe myśli o tendencjach rozwoju gospodarczego Czechosłowacji i czynnikach nań wpływających: J. Goldmann, K. Kouba, *Hospodářský růst v ČSSR*. Praha 1967, Academia; Z. Vergner, M. Souček, *Teoretické otázky ekonomického růstu ČSSR*. Praha 1967, Svoboda.

²⁰ J. Svetoň, *Vývoj obyvatelstva na Slovensku. Výber z diela k nedožitým 65. narodeninám*. Bratislava 1970, Epoque; J. Svetoň, Z. Vávra, *Reprodukcia obyvatelstva v Československu po druhej svetovej vojnie*. Bratislava 1965, Vyd. SAV; M. Bauer, *Obyvatelstvo ČSSR v letech 1930—1965 (statistická studie)*. Praha 1967, VŠE; szczególnie interesująca jest rozprawa V. Häuffler, *The Ethnographic Map of the Czech Lands 1880—1970*. Praha 1973, Academia.

²¹ J. Kořalka, *Social Problems in the Czech and Slovak National Movements [w:] Mouvements nationaux d'indépendance et classes populaires aux XIXe et XXe siècles en occident et en orient*. Paris 1971.

²² B. Pitronová, *K otázce pracovních sil v ostravském průmyslu na počátku 20. století*. „Slezský sborník” 1972, nr 2; tenże, *Vývoj národnostní struktury obyvatel Ostravska v období kapitalistické industrializace (do r. 1914)*. „Slezský sborník” 1974, nr 1 i inne prace.

²³ F. Bielik, E. Rákoš, *Slovenské vyst'ahovalectvo. Dokumenty, I. Do roku 1918*. Bratislava 1969, Vyd. SAV.

²⁴ V. Průcha, *Sociální struktura československé společnosti v předmnichovské republice*. Praha 1970, VŠE; tenże, *Struktura společna ludności Czechosłowacji w okresie międzywojennym*. „Studia z dziejów ZSRR i Europy środkowej” 1971, t. VII; tenże, *Složení průmyslového dělnictva v předmnichovském Československu*. „Revue dějin socialismu” 1968, nr specjalny; tenże, *Nástin vyvoje nominální mzdy zaměstnaného průmyslového dělníka v Československu v letech 1913—1937*. „Sborník historický” 1965, t. 13; tenże, *Vývoj reálné mzdy průmyslového dělnictva v předmnichovském Československu*. „Revue dějin socialismu” 1969, nr 4; tenże, *Vliv výkyvů v zaměstnanosti na nominální mzdu průmyslového dělnictva v předmnichovském Československu*. „Sborník historický” 1968, t. 16.

²⁵ A. Chyba, *Postavení dělnické třídy v kapitalistickém Československu*. II. upravené vydání. Praha 1972, Svoboda; tenże, *Hospodářský vývoj a postavení pracujících v buržoazní ČSR*. Praha 1973, Státní ped. nakl.

położenia całego proletariatu, to skoncentrowały się przede wszystkim na sytuacji robotników poza rolnictwem. Robotnikom rolnym ziem czeskich poświęcono odrębną książkę, której autorami są O. Kodedová, R. Franěk, J. Cesar, J. Šprysl, V. Laciná²⁶.

Ukazały się także studia dotyczące wybranych problemów położenia klasy robotniczej²⁷, a zwłaszcza ustawodawstwa społecznego²⁸. Problematykę prawną położenia robotników omawia — rzecz jasna — wspomniany już zarys historii państwa i prawa.

Inne zagadnienia struktury społecznej i położenia ludności w międzywojennej Czechosłowacji pozostają na uboczu zainteresowań. Wśród niezbyt licznych publikacji na uwagę zasługuje zwłaszcza jeden z referatów przedstawionych na konferencji poświęconej dziejom miast słowackich, który omawia skutki procesu urbanizacji Słowacji²⁹. Niewielkie zainteresowanie wywołuje też ewolucja struktury społecznej oraz położenia materialnego ludności w latach II wojny światowej³⁰.

Ewolucja struktury i położenia społeczeństwa czechosłowackiego po 1945 r. stanowi przedmiot zainteresowania głównie socjologów i ekonomistów. Wymienić zwłaszcza należy badania prowadzone pod kierownictwem P. Machonina do 1968 r.³¹. Założenia ideowe oraz wyniki tych prac poddano ostatnio surowej krytyce w czasopiśmie socjologicznych. Nowsze publikacje prezentują odmienne stanowisko³². Wśród historyków dziejów gospodarczych zmiany struktury i położenia klasy robotniczej w ludowej Czechosłowacji bada zwłaszcza L. Kalinová³³. Na uwagę zasługuje także parę innych artykułów dotyczących całej Republiki³⁴ oraz niektóre studia regionalne³⁵.

Badania nad dziejami przemysłu tylko w nielicznych wypadkach dotyczą całości

²⁶ *Zemědělské dělnictvo v moderní české společnosti. Sociálně ekonomické postavení zemědělského dělnictva 1848—1950*. Praha 1971, Práce.

²⁷ V. Veber, *Postavení dělnické třídy v českých zemích 1924—1929*. Praha 1965, Práce; J. Mlynarik, *Nezamestnanost na Slovensku (1918—1938)*. Bratislava 1964, Osveta.

²⁸ J. Hauser, *Vývoj sociální správy za předmnichovské republiky*. Praha 1968, Academia; Z. Deyl, *K problematice sociálního vývoje Československa v letech 1918—1938*. „Československý časopis historický” 1972, nr 5; tenże, *Z historie přípravy a vzniku zákona o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří*. „Československý časopis historický” 1973, nr 4.

²⁹ Z. Holtotikova, *Mestá na Slovensku v medzivojnovom období*. „Historický časopis” 1973, nr 2.

³⁰ Odnotować należy trzy pozycje: V. Průcha, *Změny v sociální struktuře československé společnosti v letech 1938—1945*. Praha 1970, VŠE; J. Šprysl, *Zemědělské dělnictvo v Čechách za okupace*. Praha 1971. Vysoká škola zemědělská; F. Mainuš, *Totální nasazení. Češi na pracích v Německu 1939—1945*. Brno 1970, Universita J. E. Purkyně.

³¹ P. Machonin a kolektiv, *Československá společnost. Sociologická analýza sociálních stratifikace*. Bratislava 1969, EPOCHA; tenże, *Struktura uspořádaného společnosti czechosłowackiego*. „Studia socjologiczno-polityczne” 1968, t. 25.

³² Por. *Sociální struktura ČSSR a její vývoj v 60. letech*. Praha 1972, Academia.
³³ L. Kalinová, *Změny struktury československé dělnické třídy na počátku socialistické výstavby*. „Příspevky k dějinám KSČ” 1966, nr 5; tenże, *Vývoj struktury a postavení čs. průmyslových dělníků a hospodářskotechnických pracovníků v 50. letech*. „Revue dějin socialismu” 1963, nr specialny.

³⁴ V. Brabec, *Životní úroveň a některé stránky diferenciacie čs. společnosti v padesátých letech*. „Revue dějin socialismu” 1968, nr specialny; K. Jech, *Sociální pohyb a postavení čs. zemědělského obyvatelstva v letech 1948—1955*. „Revue dějin socialismu” 1968, nr specialny; Z. Deyl, *Naše cesta k socialismu a ekonomické problémy drobné buržoazie měst v letech 1945—1948*. „Československý časopis historický” 1965, nr 4.

³⁵ L. Bajger, *Ostravsko po druhé světové válce 1945—1948. Obyvatelstvo a pracovní trh*. Ostrava 1971, Profil; L. Slezák, *Zemědělské osídlování pohraničí Moravy a Slezska v letech 1945—1947*. „Československý časopis historický” 1974, nr 1; J. Zvara, *Maďarska menšina na Slovensku po roku 1945*. Bratislava 1969, EPOCHA.

togo działu gospodarki. W ostatnich latach taki charakter miała książka J. Faltusa poświęcona kryzysowi lat 1921—1923 w przemyśle i bankowości³⁶. Wniosła ona nie tylko nowy materiał faktyczny, lecz także dostarczyła ważkich argumentów do dyskusji o przyczynach regresu przemysłu słowackiego w latach dwudziestych. Dominują jednak w historiografii czechosłowackiej badania poświęcone albo gałęziom przemysłu³⁷, albo największym przedsiębiorstwom i koncernom³⁸. Wiąże się one ściśle z pracami dotyczącymi monopolizacji gospodarki³⁹ oraz udziału kapitałów zagranicznych w Czechosłowacji⁴⁰. Studia dotyczące przedsiębiorstw, koncernów oraz gałęzi przemysłu przynoszą bowiem nowe materiały do tej — ciągle jeszcze niedostatecznie poznanej — sfery problemów. Obecny stan badań pozwolił zakwestionować m. in. tezę wysuniętą dość dawno przez V. Krála, że w latach trzydziestych z Czechosłowacji odpływał kapitał zagraniczny (angielski i francuski), gdyż „[...] już w latach przed Monachium zdecydowano na zachodzie porzucić Europę środkową i wschodnią, która miała stać się wyłączną sferą działania niemieckiego imperializmu”⁴¹. Bezpodstawność hipotezy o „gospodarczym Monachium” uzasadnia A. Teichova⁴² dowodząc, że w latach trzydziestych brytyjskie i francuskie grupy finansowe działające w Czechosłowacji przeciwstawiały się ekspansji kapitału niemieckiego. Nie wydaje się jednak, by spór został już ostatecznie rozstrzygnięty, gdyż — jakkolwiek argumentacja A. Teichovej jest przekonująca — pozostają nadal pewne znaki zapytania.

Badania nad historią przemysłu po 1945 r. dotyczą zwłaszcza dwóch zagadnień. Pierwszym z nich są dzieje nacjonalizacji przemysłu⁴³. M. Barnovský zaś zajmuje się analizą przemian strukturalnych przemysłu w latach powojennych, ze szczególnym uwzględnieniem uprzemysłowienia Słowacji⁴⁴.

Słabiej rozwijają się w ostatnich latach badania nad dziejami rolnictwa. Podstawowe dane o jego rozwoju opublikował M. Bauer⁴⁵. Dla okresu międzywojennego

³⁶ J. Faltus, *Povožnová hospodárska kríza v rokoch 1921—1923 v Československu (priemysel a peňazníctvo)*, Bratislava 1966, Vyd. SAV. Wymienił warto także artykuł K. Sommer, *Slezský průmysl v neklidném roce 1923*. „Časopis Slezského muzea” 1971, nr 1.

³⁷ K. Vadkertyová, *Dejiny cukrovárníckého priemyslu a pestovania cukrovej repy na Slovensku (1800—1918)*. Bratislava 1972 Vyd. SAV; Z. Němec, *Rudné bahníctvo na Slovensku v rokoch 1918—1938*. Bratislava—Košice 1967, Východoslovenské muzeum.

³⁸ Do znacznej już liczby prac wydanych w poprzednich latach doszły obecnie kilkutomowe dzieje zakładów przemysłu zbrojeniowego w Brnie: O. Franěk, *Dějiny koncernu brněnské Zbrojovky*. I. 1918—1939. Brno 1969, Blok; tenże, *Zbraně pro celý svět*. Brno 1969, Blok; tenże, *Koncern Zbrojovky za nacistické okupace*. Brno 1970, Blok; L. Bednařík, V. Jiříčková, *Dějiny Závodů Jana Svermy*. N. P. Brno. Brno 1968, Blok. Historyków polskich zainteresować zaś może historia huty w Trzyńcu: S. Zahradník, *Trinecké železárny. Období bánské a hutní společnosti 1906—1938*. Praha 1969, Práce.

³⁹ Prawną stronę zagadnienia zajął się L. Bianchi, *Právne formy monopolizácie za buržoaznej CSR*. Bratislava 1965, Vyd. SAV. Do ekonomicznej literatury na temat monopolii przybyła praca P. Eisler, *Monopoly v hutnictví kapitalistického Československa*. Praha 1971, Academia.

⁴⁰ Najbardziej grutowna praca na ten temat ukazała się jednak w Wielkiej Brytanii: A. Teichova, *An Economic Background to Munich. International Business and Czechoslovakia 1918—1938*. Cambridge 1974, Cambridge University Press. Por. też A. Teichová, *Die Rolle des Auslandskapitals in der Stahl — und Eisenindustrie der vormünchener Tschechoslowakei*. „Historica” 1969, t. 17.

⁴¹ Král, *Otázky...*, t. II, s. 10.

⁴² Teichova, *An Economic...*, s. 35—36, 380—382.

⁴³ K. Kaplan, *Znarodnění a socialismus*. Praha 1968, Práce.

⁴⁴ M. Barnovský, *K otázce rozvoja kovorobného a strojárskeho priemyslu v rokoch 1945—1948*. „Historický časopis” 1966, nr 4; tenże, *Problematika industrializácie Slovenska v rokoch 1945—1950*. „Historický časopis” 1963, nr 2.

⁴⁵ M. Bauer, *Dlouhodobý vývoj čs. zemědělství v letech 1918—1966 (statistická studie)*. T. I, II. Praha 1970, VŠE.

powstały prace o reformie rolnej⁴⁶ i kryzysie agrarnym⁴⁷. Obszerniejsze publikacje poświęcono natomiast rozwojowi rolnictwa słowackiego⁴⁸.

Niewiele lepiej wygląda sytuacja w dziedzinie badań nad rolnictwem po II wojnie światowej. Wprawdzie ukazała się parę wartościowych publikacji poświęconych przeobrażeniom wsi w latach 1944—1948⁴⁹, lecz uwagę autorów przyciąga raczej polityczny aspekt przemian agrarnych. Podstawowa praca na temat kolektywizacji rolnictwa czechosłowackiego ukazała się w ZSRR⁵⁰. Dorobek badaczy czechosłowackich ogranicza się w ostatnim dziesięcioleciu do paru przyczynków, aczkolwiek interesujących⁵¹.

W dziedzinie historii gospodarczych stosunków międzynarodowych ukazało się natomiast stosunkowo sporo publikacji. Podstawową pracą na temat czechosłowackiego handlu zagranicznego pozostaje wprawdzie nadal dość stara książka R. Olšovského⁵², lecz obok niej dysponujemy obecnie interesującym studiami szczegółowymi. Radziecko-czechosłowacka współpraca naukowa, której cennym rezultatem są obecnie publikowane dokumenty do historii wzajemnych stosunków⁵³, sprzyja zwłaszcza badaniom nad stosunkami gospodarczymi Czechosłowacji z ZSRR. Prowadzi je systematycznie Z. Sládek, autor kilku artykułów, a przede wszystkim książki podsumowującej obecny stan badań w tej dziedzinie, która zawiera bogaty

⁴⁶ J. Faltus, *Reforma rolna w Czechosłowacji po pierwszej wojnie światowej*. „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 1971, t. 32; M. Otáhal, *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*. Praha 1963, Nakl. ČSAV. Tę ostatnią pracę uzupełnił V. Lacina szkicem poświęconym reformie rolnej w ludowej Czechosłowacji. *Sprawy reformy dotyczy też artykuł A. Čirč, Pozemková reforma na panstve Jozefa Tylfého v rokoch 1924—1934*. Č. I. Universitas Comeniana. Facultas paedagogica Tyrnaviensis. Spoločenské vedy. História 3. Bratislava 1971. Č. II — História 4. Bratislava 1973.

⁴⁷ V. Lacina, *Krise československého zemědělství 1928—1934*. Praha 1974. Ústav československých a světových dějin ČSAV.

⁴⁸ V. Bauch, *Pol'nohospodárstvo za Slovenského statu*. Bratislava 1958. Vyd. polit. literat.; A. Vojáček, *Vývoj socialistickeho pol'nohospodárstva na Slovensku*. Bratislava 1973, Priroda.

⁴⁹ K. Jech, *Probuzená vesnice. K dějinám revoluce na našem venkově v letech 1945—1948*. Praha 1963, SNPL; jest też wydanie słowackie: tenże, *Prebudená dedina. K dejinám revolúcie na našom vidieku v rokoch 1945—1948*. Bratislava 1963, Vyd. polit. literat. Por. też S. Cambel, *Slovenská agrárna otázka 1944—1948*. Bratislava 1972, Pravda.

⁵⁰ W. W. Marjina, G. P. Muraszko, *Put' czechosłowackiego krestjanstwa k socializmu (1948—1960)*. Moskwa 1960, Izd. „Nauka”. Ukazało się też tłumaczenie słowackie: V. V. Marjinová, G. P. Murašková, *Rozorane miedze. K historii socialistickeho združstevňovania československej dediny 1948—1960*. Bratislava 1971, Pravda.

⁵¹ Ž. Richtová, *O některých podmínkách přechodu k združstevňování československé vesnice*. „Příspěvky k dějinám KSC” 1965, nr 3; tejsze, *First Steps Towards Cooperative Farming In Czechoslovakia*. „Historica” 1966, t. 12; M. Lavová, *Počiatky socialistickej kolektivizácie pol'nohospodárstva na Slovensku (1949—1953)*, „Historický časopis” 1964, nr 4; Š. Brenčič, *Združstevňovanie v Západoslovenskom kraji*. Bratislava 1966, Vyd. polit. literatúry. Pomijam dość liczne artykuły opublikowane w 25-lecie rozpoczęcia kolektywizacji wsi, przeważnie z punktu widzenia współczesnych problemów ekonomiki rolnictwa.

⁵² R. Olšovský, *Světový obchod a Československo 1918—1938*. Praha 1961, Státní nakl. polit. literatury.

⁵³ Wydawnictwo planowane jest na cztery tomy. W chwili pisania tych słów ukazał się tom pierwszy: *Dokumenty a materiály k dějinám československo-sovětských vztahů*. Tom 1 listopad 1917 — srpen 1922. Praha 1975, Horizont. Wcześniej ukazała się wersja rosyjska: *Dokumenty i materiály po istorii sovjetsko-czechosłowackich odnoszenij*. Tom 1 nojabr 1917 g. — awgust 1922 g. Moskwa 1973, Izd. „Nauka”. Poprzednio ukazał się zbiór dokumentów *Československo-sovětské vztahy 1945—1960. Dokumenty a materiály*. Prasa 1971, Státní ped. nakl., przygotowany przez ministerstwa spraw zagranicznych obu krajów.

materiał faktyczny oraz wnioski, interesujące także z punktu widzenia dziejów polityki międzynarodowej⁵⁴.

Drugi kierunek prac nad historią międzynarodowych stosunków gospodarczych Czechosłowacji wiąże się z Polską. Wymienić tu trzeba przede wszystkim książkę J. Horejska⁵⁵ oraz dwa artykuły A. Grobelnego⁵⁶, który zajmuje się od wielu lat problematyką Śląska Cieszyńskiego. Jeden artykuł ukazał się też w Polsce⁵⁷.

Mniej uwagi poświęcają badacze innym kierunkom stosunków zagranicznych Czechosłowacji. Wymienić można ostatnio jedynie prace J. Horejska⁵⁸. Podobnie nieliczne tylko studia dotyczą okresu po 1939 r.⁵⁹.

Problematyka historii finansów występuje w wielu publikacjach dotyczących dziejów przemysłu i gospodarczych stosunków z zagranicą (np. prace J. Faltusa, Z. Sládkka, J. Horejska). Badaczy czechosłowackich interesują zwłaszcza problemy powiązań finansowych banków oraz ich ekspansji kredytowej. Ten kierunek badań reprezentuje również artykuł M. Strhana⁶⁰. Wspomnieć warto przy tej okazji także o niewielkim szkicu poświęconym działalności banków w czasie powstania słowackiego⁶¹. Natomiast bardzo niewiele uwagi poświęca się zagadnieniom polityki finansowej państwa⁶². Dodajmy, że i inne aspekty polityki gospodarczej państwa nie są tematem zainteresowań, co najwyżej poszczególni autorzy podejmują je ubocznie w związku z głównym tematem swych badań⁶³. Nie doczekało się też nawet fragmentarycznych studiów zagadnienie polityki interwencjonistycznej, wywołujące duże

⁵⁴ Z. Sládek, *Hospodářské vztahy ČSR a SSSR 1918—1938*. Praha 1971, Horizont; tenże, *Československé banky a Sověty ve dvacátých letech*. „Český časopis historický” 1970, nr 1; tenże, *Financování československého obchodu ze SSSR ve třicátých letech*. „Československý časopis historický” 1966, nr 4; tenże, *Hospodářské úmluvy mezi ČSR a SSSR roku 1935 [w:] Studie z dějin československo-sovětských vztahů 1917—1938*. Praha 1967, Academia. W tym ostatnim zbiorze na uwagę również zasługuje artykuł: J. Šedivý, *Z jakých hospodářských a politických příčin uzavřela ČSR prozatímní dohody se Sovětským Ruskem v roce 1922*.

⁵⁵ J. Horejska, *Snahy československé buržoazie o hospodářskou expanzi do Polska v letech 1918—1929*. Praha 1966.

⁵⁶ A. Grobelný, *K velmocenské hře o průmyslové Ostravsko v roce 1938*. „Časopis Slezského muzea” 1972, nr 1; tenże, *Polský cukrovnický kartel a Těšínsko v letech 1938—1939*. „Slezský sborník” 1974, nr 4. Pokrewnej tematyki dotyczy też artykuł: B. Gracová, *Polský tisk a hospodářský význam Těšínska koncem roku 1938*. „Časopis Slezského muzea” 1974, nr 2.

⁵⁷ Z. Konečný, *Umowa handlowa między Polską a Czechosłowacją z 1925 roku*. „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1968, nr 1.

⁵⁸ J. Horejska, *Oderská plavební společnost v meziválečném období*. „Slezský sborník” 1971, nr 3; tenże, *Kapitálová expanze Živnostenské banky do jihovýchodní Evropy v letech 1907—1918*. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis*. „Historica” 1971, t. IV. Badania nad stosunkami gospodarczymi czechosłowacko-węgierskimi prowadzą Z. Sládek i M. Romportlová, lecz ich wyniki jeszcze nie były publikowane.

⁵⁹ J. Porubský, *Niektoré problémy vývoja a celkového zamerania slovensko-rumunskej hospodárskej spolupráce v rokoch 1939—1944*. Universitas Comeniana. Facultas paedagogica Tyrnaviensis. Spoločenské vedy. História 4. Bratislava 1973; V. Melichár, *Některé otázky československo-sovětského spolenectví v počátcích lidově demokratického Československa*. „Slovanský přehled” 1973, nr 6; J. Belda, M. Bouček, Z. Deyl, M. Klimeš, *K otázce účasti Československa na Marshallově plánu*. „Revue dejin socialismu” 1968, nr 1.

⁶⁰ M. Strhan, *Živnostenská banka na Slovensku v letech 1918—1938*. „Historický časopis” 1967, nr 2.

⁶¹ J. Ševčík, *Peňažníctvo v Slovenskom národnom povstaní*. „Finance a úvěr” 1974, nr 10.

⁶² Zanotować można tylko jeden artykuł z tego zakresu: M. Pancák, J. Petrenka, *K niektorým stránkam štátného rozpočtu za predmnichovskej ČSR*. „Finance a úvěr” 1973, nr 12.

⁶³ Wyjątkiem jest artykuł V. Čada, *Politika Republikánské strany na počátku velké hospodářské krize*. „Československý časopis historický” 1974, nr 3.

zainteresowanie historyków gospodarczych innych krajów Europy środkowej i południowo-wschodniej.

Na zakończenie przeglądu badań obejmującego dziesięciolecie 1964—1974⁶⁴ warto zwrócić uwagę, że stosunkowo sporo prac badaczy czeskich i słowackich ukazało się w języku polskim. Ułatwia to czytelnikom nie znającym języków naszych sąsiadów zapoznanie się z problematyką ich najnowszych dziejów gospodarczych i jest zjawiskiem jak najbardziej pożądanym.

⁶⁴ Zaznaczyć należy, że nie jest to pełna bibliografia prac dotyczących najnowszej historii gospodarczej Czechosłowacji. Pominięto zwłaszcza liczne drobne studia regionalne, publikowane na łamach wydawnictw lokalnych.